

sokat, nagyon jól kiolvashatja belőlük az az szót is, kivált ha egybeveti az ez szónak a hasonmáson előforduló alakjával.) Az éneklet most már még csak nem is hapaxeiremenon, mert a Bécsi-Codexszel egy testvér Apor-C.-ben három helyen is megvan; még pedig kétszer egészen világosan, a Vulgata tanúsága szerint is, a *canticum* jelentéssel. Hogy az AporC. harmadik helyén és a BécsiC.-ben sem lehet más értelme, az immár kétségtelen. De még egy másik tanulsága is van ennek a véletlenül előkerült csattanós bizonyítéknak. És ez az, hogy nincs egészen igazuk azoknak, a kik azt mondják, hogy a NySz.-ban sok mindent nem lehet megtalálni, a minék benne kellene lennie. Találni lehet; — csak keresni bajos.

KATONA LAJOS

Dédapa, szépapa.* Az ősök sorozatának elnevezése körül, talán az egy francziát kivéve,** minden nyelvben találhatunk ingadozókat. „*Abavus* et *atavus* — mondja az új nagy Thesaurus—saepe confunduntur.“ Nálunk pedig CzF. (a *szépanya* cikkben) a nagyszülék valamelyikének anyját és apját, *proavia* és *proavus* helyett, *abaviának* és *abavusnak* nevezi. Adelungnál *urgrossvater* a. m. „des grossvaters oder der grossmutter grossvater“ s ugyanígy a mi Mártonunknál is (1803): „nagy atyám, v. nagy anyám nagyatyja“. Ellenben Georgesnél „urgrossvater: proavus“ és „ururgrossvater: abavus“; ugyanígy Heynenál is „urgrosseltern: eltern der grosseltern“.

A *dédapa* és *szépapa* jelentésének ingadozása sem lephet meg hát bennünket, különösen ha e két szó történetével egy kissé közelebbről megismerkedünk.

Dédapa. A *déd* szó magában, más szótól különválva, nem fordul elő a régi nyelvben, s azt hiszem, a szótáron kívül a maiban sem.

Összetett szóként megvan már a Bécsi Codexben (275): *dédős* s ez itt a nagyatyának atyját, a *harmadős* pedig u. o. a nagyatyának nagyatyját jelenti; ellenben a Jordánszky-codexben (26) *dédős* a. m. nagyatya. Pesti Gábor Nomenclaturájában megint a nagyatyának atya. De legteljesebb a zavar Verantius szótárában. Itt t. i. a *dédős*: abavus, atavus, sőt még tritavus is. MA. és vele PP. megelégszik az atavus és tritavusszal; BSzD. pedig csupán az abavus-t (a nagyatyának nagyatyját) érti rajta. Ugyanilyen a zavar a *dédük* elnevezés körül is. Nyirkállainál, a Mátyás idejebeli kir. cancellaria jegyzőjénél *dédük* a. m. atavia (a nagyanya nagyanyjának az anyja); BSzD.-nál és némely Tiszti-szótárban pedig a. m. abavia (a nagyanyának nagyanyja); végre Comeniusban (Orb. sens. 2. kiad. 5:247) *dédanya* egyszerűen a. m. nagyanya.

Alkalmasint Sándor István volt az első, ki a *déd* szót összetételeiből újra kihámozta és a kölcsönadó nyelv értelmében „avus“-nak (nagyapa) magyarázta. De nem talált követőkre. Verseghy szerint a *déd* a. m. a nagyatyának atya (L. Phras. a proavus cikkben) s Kunoss szerint a *déd*: „negyedizbeli előd“ s ennek megfelelőleg a *dédapa*: nagyapai nagyapa. Ugyanígy CzF.-nál is. Szerinte így megy föl a negyedig; *apa*, *nagyapa*, *ős* vagy *szépapa*, *dédapa*. Ballagi szerint is (Telj. Szt.) ugyanez a felmenő fokozat; a

* Feleletül a 12. kérdésre. (Vö. MNY. 4:143.)

** A franczia az ősök elnevezésében számszerű következetességgel jár el, ú. m. *aieul* és *aieule* (nagyapa és nagyanya) s innen fölfelé: *bisaieul*, *trisaieul*, *quatrieme aieul* (v. *quadrisaieul*), *cinquieme aieul* stb.

lemenő pedig: fiu, unoka, szépunoka, dédunoka. Kelemen Béla szerint a *dédapa* is, *szépapa* is urgrossvater.

Lássuk most a *szépanya* és *szépapa* történetét.

Szépanya és szépapa. Eredetileg csak anyyi mint *nagyanya* (avia, grossmutter) és *nagyapa* (avus, grossvater). Pl. „az hit ky lakozot volt legelwfwr az the feep Anyadba (wkwdbbe)“: quae et habitavit primum in avia tua. (Komjáthi: Zenth Paal Leweley, Timoth. II. Lev. 1. Cap.). — Auus: *Eősöd, szep apa*: Auia: *szep anya, nağ anya*. Szikszai Fabricius: Nomencl. — *Szép anya*: avia; *szép apád*: avus MA. PP. — Verbóczy (I. Tit. 97.) 1611. évi fordításában: „mert az en anyamnak az anyya ennekem szep avagy nagy anyam“: quia Mater matris meae, avia mea est. Így marad ez Verbóczy minden fordításában egész 1830-ig, mikor is a Perger Törvénytára e helyen már csak nagyanyát mond. BSzD.-nál is (1792) *szépanya*: nagyanya, ük; és *szépatya*: nagy atya, ós, Mártonnál (1807), sőt még Hartl. (1827): *szépanya*, nagyanya, öreganya: grossmutter; *szépapa*: öregapa, nagyapa: grossvater. Először Fogarasinál (1836) *szépanya*: urgrossmutter; *szépatya*: urgrossvater s azóta ugyanígy minden zseb- és kézi szótárban; de ugyanezekben viszont az urgrossmutter nem szépanya és az urgrossvater nem szépapa, hanem amaz ósnagyanya, dédük, vagy dédanya, ósanya; ez pedig: ósnagyapa, dédós vagy dédapa, ósapa. Ballagi Teljes Szótárában „*szépanya*: a nagyszülék valamelyikének anyja, ósanya“, s ugyanígy szól a *szépapáról* is. CzF. ezt mondja róluk: „*Szépanya* Molnár Albert szerint nagyanya, öreganya, másik anyja (avia). Ma i nyelv en, legalább némely szójárások szerint az egy izzel távolabb eső nagyanya, t. i. a nagyszülék valamelyikének anyja, ósanya“. Ugyanígy ír CzF. a szépapáról is.*

Mindezekből látni tehát, hogy arra a kérdésre: Nyelvi szempontból jobb-e, a nagyapa apját nevezni szépapának és a nagyapa nagyapját dédapának, vagy viszont? sem igen-nel, sem pedig nem-nel nem felelhetünk. Ha úgy tetszik, ez is jó, amaz is jó. Itt csak a közmegegyezés dönthet, sőt a közmegegyezésnek döntenie is kell. E végből legcélszerűbbnek tartanám, ha a Tudományegyetem, Magy. Nemz. Múzeum, Orsz. Levéltár, a Magy. Genealogiai és Heraldikai Társaság szakfőfői, vagy pedig — minthogy mindezen intézeteink képviselői a Magy. Tud. Akadémia Történettudományi Bizottságának is tagjai — ez utóbbi bizottság mondana e kérdésben véleményyt. Ez leghathatósabban előmozdítaná a közmegegyezés létrejövetelét.

SZILY KÁLMÁN.

Kettő. Egy cikkemben (MNy. IV. 157—159) azt állítottam, hogy a ‚zwei‘ jelentésű *kettő* ~ *kettő* az ‚entzwei‘ jelentésű *kettő* ~ *kettő*-ből lett. Hogy mi módon, arra nézve azt a véleményemet nyilvánítottam, hogy a *háromba*: *három*, *négybe*: *négy* analógiájára elvonással lett az ‚entzwei‘ jelentésű *kettőbe* ~ *kettőbe* alakból, melyben a lativusi -é van megtoldva a -be raggal. Zolnai (MNy. IV. 230) ellenem mond. Szerinte az efféle pleonasticus határozók általában kétségtelenül újabb fejlődések és az újszerű *kettőbe* ~ *kettőbe* határozókból a már 1282-ből kimutatható *kettő* ‚zwei‘ szavunkat már csak azért sem származtathatjuk, mert magáról a -be ragról tudjuk,

* A NySz.-beli *szépatya* cikk mindenestül törlendő. Hibás benne a forrás megjelölése, hibás az idézet olvasása. (Vö. *sib*, NySz. II: 1564.)